Дејан В. Поповић
Ваљево
dejan.popovic0@gmail.com

СПОР ЈУЛИУСА ШМИТА И ВОЈИСЛАВА Р. ТАДИЋА ОКО ГРАДАЧКОГ ЈАЗА

Апстракт: У раду се говори о судском спору између Јулиуса Шмита, власника предузећа за електрично осветљење у вароши и Војислава Р. Тадића, индустријалца и трговца из Ваљева око коришћења воде из градачког јаза. Спор је вођен пред ваљевским магистратима у периоду 1920-21 године. Наредни редови пружиће нам ток овог процеса као и његов судски епилог

Кључне речи: Јулиус Шмит, Војислав Р. Тадић, градачки јаз, хидроцентрала, воденица, спор, законодавство, Начелство, Првостепени суд

Спор око коришћења воде из реке Градац вођен између Јулиуса Шмита, концесионара предузећа за електрично осветљење и Војислава Р. Тадића, индустријалца и трговца, власника великог млина на овој реци вођен је пред Начелством, па потом Првостепеним ваљевским судом у периоду од децембра 1920. до јануара 1921. године. О судском спору једних од најистакнутијих грађана вароши било је упознато тадашње грађанство, а оставио је и позамашну судску преписку. У наредним редовима даћемо генезу овог процеса, као и кратку биографију ових људи.

Име Јулиуса Шмита (1874-1946) је великим словима уписано у историју српске електротехнике. Године 1900. у Београду формирао је електротехничку и машинску фирму „Јулиус Шмит и Комп.“, која се између осталих бавила и пројектовањем електричних централа и преносом електричне енергије на даљину. Године 1902. Шмит је дошао у Ваљево и у селу Дегурићу, на реци Градац је пројектовао и реализовао изградњу електричног предузећа у ортаклуку са браћом Фегели. Године 1910. Шмит постаје једини концесионар електричног предузећа[1]. У току Првог свет-

[1] Међуопшински историјски архив Ваљево (у даљем тексту МИАВ), Фонд: Општински суд (у даљем тексту ОС), 1920. година, неинвентарисана грађа,

ског рата електрично предузеће радило је са смањеним капацитетом; ништа боља ситуација није била ни након рата[2]. Децембра 1920. године Суду општине ваљевске Шмит је поднео већи број извештаја у којима је предлагао повећање цена електричног осветљења у вароши, јер су исте биле потпуне нерентабилне и претиле потпуној пропасти предузећа. Међутим, ваљевска општина није му дала адекватну цену за произведену електричну енергију[3].

Војислав Р. Тадић (1866-1923) потиче из једне од најугледнијих ваљевских породица у 19. веку, која је дала многе знамените људе вароши. Био је трговац на гласу у ондашњој Србији, поседовао је радње и млин на реци Градац. Трговао је на велико робом широке потрошње. Изабран је за председника ваљевске општине у периоду од 1912. до 1914. године[4]. У току Првог светског рата био је војни ливерант Дринске дивизије, а набављао је жито бројним избеглицама и изгладнелом становништву ваљевског среза[5]. У време аустроугарске окупације Србије остао је у земљи, али је интерниран септембра 1916. године. Из интернације се вратио новембра 1917. године[6]. У наредном периоду покушао је да об-

пр. бр. 67. Више о овој тематици вид. прилог Александар Кале Спасојевић, Електрифицирано Ваљево, Велики народни календар за просту 1998. годину, стр. 146-160, ИП Колубара, Ваљево, 1998.

[2] ОС 1916. година, пр.бр. №2262 и 109 и Дејан В. Поповић, Привредне прилике у Ваљеву 1914. године, Гласник МИАВ-а бр. 48, стр. 5-17, Ваљево, 2014. Од јуна до септембра 1915. године, због великог броја корисника електричног осветљења електрична централа је радила са максимумом својих капацитета. У наредном периоду дошло је до драстичног пада производње и самим тим и прихода. Дана 25. јула 1916. године у Поглаварство општине ваљевске доспео је Шмитов допис којим овлашћује свог сина Хајнриха да може, за време његовог одсуства, место њега а за рачун фирме пуноправно издавати рачуне за осветљење вароши, потписивати признанице и примати новац. Дана 3. октобра 1916. године Јулиус Шмит тражио је од окупационих варошких власти уверење о раду фирме H.el. Vogeli i J. Schmidt као и њено протоколисање у регистар привредних предузећа.

[3] Дејан В. Поповић, Валутно питање и његове последице на ваљевски крај 1920. године, Гласник МИАВ-а бр. 53, стр. 91-132, Ваљево, 2019.

[4] Ваљевска општина 1839-2003, приредио Здравко Ранковић, стр. 65, ИП Колубара, Ваљево, 2003.

[5] Дејан В. Поповић, Привредне прилике у Ваљеву 1914. године, Гласник МИАВ-а бр. 48, стр. 5-17, Ваљево, 2014.

[6] ОС, 1920. година, без деловодног броја

нови рад млинског постројења. Због претераног коришћења водних ресурса реке Градац, које нису биле одвећ велике, Јулиус Шмит је децембра 1920. године тужио Војислава Р. Тадића Начелству округа ваљевског.

Овакви судски спорови нису били реткост. Наиме, 1902. године покренут је спор између Ј.Р. Финеја, ранијег власника предузећа и власника две воденице на Градцу, које су се налазиле ниже од хидроцентрале. Власници воденица у својој тужби тврдили су да власник хидроцентрале претерано користи воде реке те да исту нису имали у довољној количини за рад[7]. Свакако да је неразумевање и подозрење власника воденица и управе електричног предузећа око количине расположиве воде увек било присутно.

Дана 10. децембра 1920. године Јулиус Шмит подигао је тужбу против Војислава Р. Тадића Начелству округа ваљевског због прекомерног коришћења воде на градачком јазу[8]. Тужилац се жалио властима да му је поменути Тадић на бесправан начин одводио воду из њиховог заједничког јаза у Градцу те спречавао рад електричног постројења и добављање струје потрошачима Ваљева са десне стране реке Колубаре. Наиме, јаз који је црпео воду из Градца за млин и електричну централу у непосредној близини Тадића воденице делио се на две равне половине; све ово је било регулисано уговором између ранијег власника централе Р. Ј. Финеја и власника воденице у власништву Поповић и Тадић у Начелству од 4. октобра 1909. године[9]. Како је био низак ниво воде

[7] Б. Перуничић, Град Ваљево и његово управно подручје 1815-1915, стр. 1187-88 и А. Кале Спасојевић, поменуто дело. Судски спор су покренули власници воденица. Спор је окончан у мају 1902. године. Априла 1905. године Начелство округа ваљевског је послало Министарству народне привреде списак парних и вештачких млинова ваљевског округа. Тада је уместо два млина на реци Градац постојао само један, који је био у ортаклуку Свет. К. Поповића и Војислава Р. Тадића од 1895. године. Млин је покретан турбином, имао је три пара каменова, а 1902. године је реновиран.

[8] Шмита је заступао адвокат В. Недељковић који је био и његов опуномоћеник. У време суђења и изрицања пресуде Шмит се налазио ван Ваљева – нап. аут.

[9] ОС, 1920. година, пр. бр. 86 и Александар Кале Спасојевић, Прва елекртификација Ваљева, Колубара, велики народни календар за просту 1997. годину, стр. 177-187, ИП Колубара, Ваљево, 1997. Оригиналан документ је заведен

Тадић је порушио зид и наместо њега поставио даске у половину јаза који је припадао Шмиту, те се тако вода усмеравала у правцу воденице. Све је ово потврдила комисија састављена од варошких инжењера која је саставила записник и предала Начелству[10]. У том циљу адвокат Недељковић позвао је већи број сведока који су потврдили наводе тужиочеве[11]. Тужени Тадић се изјаснио да не узима више воде из заједничког јаза него што је прописано, него да је кривац управо Шмит који задржава воду преко целог дана на брани у Дегурићу и њему наноси заправо штету.

Дана 28. децембра исте године Начелство је донело пресуду по акту бр. 18137. У дијапозитиву пресуде стоји да је „одбрана г. Тадића неумесна и пошто је представком доказано сведоцбама испитиваних сведока по параграфу 34 и 35 полицијске уредбе". Пресудом се исти кажњава са 5 дана затвора или са 50 динара у новцу у корист државне касе за доказана дела кажњива по тачки 13 параграфа 395 Кривичног закона, као и по параграфима 4а, 10, 15, 16, 33, 34, 35 и 40 полицијске уредбе. Тадићу је Начелство наложило да уклони своју дрвену брану и убудуће је забрањивало да исти спречава ток воде у заједнички јаз постављањем дасака или нечег сличног. Оптужени Тадић је био у обавези да плати судске таксе у износу од два динара, сваком испитиваном сведоку по 5 динара, а присутним грађанима при ислеђењу на име награде по 3 динара, а све по Закону о таксама. Пресуда је стављена на потпис Тадићу и адвокату, Шмитовом опуномоћенику Влади Недељковићу[12]. Судски документ је заведен, печатиран и потпи-

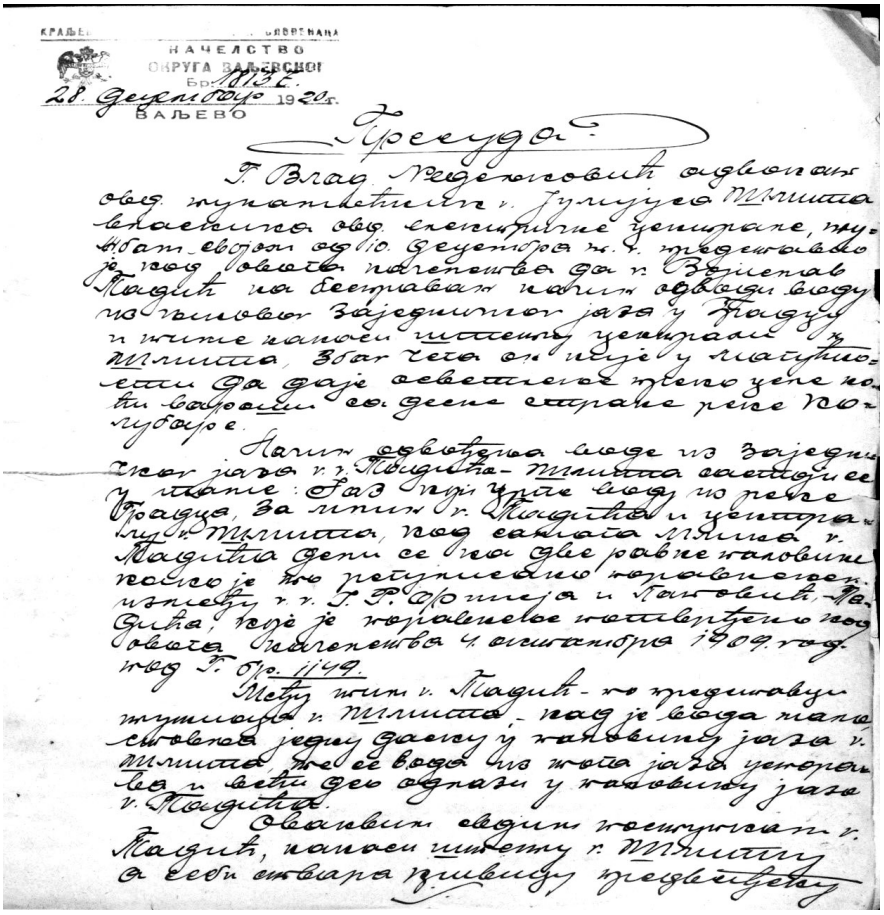
1909. године и носио је деловодни број 1149. Електрична централа о којој је овде реч налазила се у доњем току реке Градац, код данашњег гвозденог моста. Наиме, на обалама Градца, постојао је парни млин Матије Ненадовића од 1890. године. Овај млин је био малих капацитета; године 1896. дат је под закуп трговцу Светозару К. Поповићу. Дана 30. априла (12 маја) 1897. године потписан је уговор о електификацији Ваљева, а потписао га је индустријалац Матија Ненадовић, који се уортачио са трговцем Поповићем. Електричну једносмерну струју ваљевски потрошачи су добили из бивше воденице, тада електричне централе априла 1900. године

[10] Увиђај на терену извршен је дана 25. децембра од општинских званичника – нап. аут.

[11] Сведоци су давали своје исказе у Начелству, а заведени су у списе под редним бројем предмета 18009, 18010, 18012 и 18014 – нап. аут.

[12] Судски акт потписали су начелник округа Благ. Радовановић, секретар

сан од службеника Суда, плаћена је службена такса и стављен је у архиву дана 3. јануара 1921. године[13].

Факсимил пресуде Начелства Војиславу Р. Тадићу[14]

Дана 3. јануара 1921. године окривљени Тадић жалио се Првостепеном суду на пресуду Начелства од 28. децембра. У свом допису констатује да „ није ово први случај да се у наших власти задовољавају неумесни прохтеви Јулиуса Шмита". Тадић наводи да је Шмит за време окупације био у служби не-

Суда Мил. Рашић и деловођа – писар Лаз. П. Николић – нап. аут.

[13] ОС, 1920. година, Ф-15, дел.бр. 12-921

[14] Пресуда Начелства била је исписана на 4 стране. Овде је дата прва, уводна страница рукописа - нап. аут.

пријатељског режима, да му је воденица у рату тешко страдала захваљујући и концесионаровом утицају, те кад је дошла слобода не може више да ћути и трпи очигледну неправду. Наводи да никакве његове злоупотребе воде на јазу није било, него да је управо Шмит тај који је узурпирао више од половине воде на истом. У жалби је истицао да концесионар електричног предузећа је то чинио од тренутка када је постао власник предузећа (тј. од 1910. године – нап.. аут) и то по преко целог дана, скупљајући је код своје централе да би је ноћу имао у довољној количини. У том циљу Шмит је на своју руку не тражившри никаквог одобрења до саме воденице поставио брану, везавши је за Тадићево имање. Тадић је тада поставио већи број дрвених дасака и преусмерио део воде са јаза у правцу воденичког точка. У својој жалби навео је пропусте Начелства.[15]. Тадић истиче да кад је давао свој исказ у Начелству, да је истовремено приложио већи број доказа и именовао неколико сведока, али је Начелство преко тога прешло кршећи закон и штитећи само права Јулиуса Шмита. Наводи да је без довољне количине воде на коју има законско право, те да му је угрожен рад воденице. Указује да Начелство није имало право да га казни и да би његова одговорност могла бити само у томе ако би се законски и ваљаним доказима и на лицу места могло да утврди да ли је осуђени Тадић узимао више воде него што му припада. Све наведено и могућност кривице, ако ју је било остављао је у надлежност Првостепеног суда. Од истог Тадић је тражио да се поштује доказни материјал који је принео а који су везани по Закону о воденицама и њиховој употреби као и да се пресуда Начелства поништи, јер није суђено по закону[16]. У своју одбрану Тадић је дана 9. јануара позвао већи број сведока, који су давали исказ пред Првостепеним судом. Суд је у својим списима констатовао да је жалба Тадића благовремена, па је од Начелства тражило да приложи оригиналну пресуду и свим пратећим актима.

[15] У свом исказу Тадић наводи да комисија коју је Начелство формирало није утврдило право чињенично стање на терену, него су се појавили неки поткупљени сведоци, међу њима и известан Бојан пандур (полицајац у служби ваљевске општине) – нап. аут.

[16] Из судских списа није нам познато да ли је Војислав Тадић имао својих законских представника – нап. аут.

Након већања, Првостепени суд је дана 15. јануара 1921. године потврдио пресуду Начелства бр. 18137 и истакао је да је иста потпуно законита. Жалба Тадићева се одбацивала, а целокупна документација је оверена и архивирана уз плаћање свих судских такси[17].

Резиме

Пред Начелством и Првостепеним судом у Ваљеву је године 1920-21 вођен спор између Јулиуса Шмита, концесионара за електрично осветљење у вароши и Војислава Р. Тадића, индустријалца и трговца око коришћења воде из градачког јаза. Обојица су тражила заштиту својих законских права. Начелство је формирало своју комисију, која је требала да утврди чињенично стање. Пресудом Начелства по којој је Тадић окривљен донета је одлука да се дрвена конструкција у власништву индустријалца поруши, да исти плати све судске трошкове, али и нову жалбу незадовољног Тадића, овога пута Првостепеном суду у Ваљеву. Након прикупљања доказа, исказа сведока и коначно већања, одлука Првостепеног суда била је потврда раније пресуде Начелства, уз плаћање свих судских такси окривљеног.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Архивски извори

Међуопштински историјски архив Ваљево

- Фонд: А.2.1.118 Окружни суд Ваљево (ОС), 1916. година, неинвентарисана грађа, 1 кутија
- ОС, 1920. година, неинвентарисана грађа, 1 кутија
- ОС, 1921. година, неинвентарисана грађа, 1 кутија

Литература

- Перуничић, 1973, 1187-1188 – Бранко Перуничић, *Град Ваљево и његово управно подручје 1815-1915,* Ваљево, 1973.
- Поповић, 2014, 5-17 – Дејан В. Поповић, *„Привредне прилике у Ваљеву 1914. године“,* Гласник МИАВ-а бр. 48, Ваљево, 2014
- Поповић, 2019, 91-132 – Дејан В. Поповић, *„Валутно питање и његове последице на ваљевски крај 1920. године“,* Гласник МИАВ-а бр. 53, Ваљево, 2019.

[17] У потпису акта стајала су имена председника Првостепеног суда Мил. А. Струнџића и судија Мих. Марковића и П. Вуковића. Акта В. Тадића архивирана су дана 25. јануара исте године – нап. аут.

– Ранковић, 2003, 65 – приредио Здравко Ранковић *„Ваљевска општина 1839-2003“* Ваљево, 2003.
– Спасојевић, 1997, 177-187 – Александар Кале Спасојевић, *„Прва електрификација Ваљева“*, календар Колубара, Ваљево, 1997.
– Спасојевић, 1998, 146-160 – Александар Кале Спасојевић, *„Електрифицирано Ваљево“*, календар Колубара, Ваљево, 1998.